

III.

KÖNYVTÖRTÉNETI ÉS MŰVELŐDÉSTÖRTÉNETI TANULMÁNYOK

Habsburg-királyválasztás egy ősnyomtatvány tükrében

ADALÉKOK A SAJTÓ- ÉS PROPAGANDATÖRTÉNETHEZ

ZICHY MIHÁLY

A mai értelemben vett tömegtájékoztatás kezdetéről szól ez a munka. A nyomtatás feltalálása – többek között – politikai hatalom kezébe is eszközt adott. Az itt közreadott, Mainzból szöveg harmadszor jelenik meg nyomtatásban, és első ízben magyarul. (Az első kettő: maga az eredeti, ill. egy huszadik századi facsimile, melyről ez a másolat is készült.) Témája I. Miksa (a későbbi császár) királlyá választása Frankfurt városában 1486. február 16-án. Tartalmazza a választáson megjelent valamennyi fontosabb személy listáját (méltóságuk megnevezésével együtt), és a szertartás leírását. Folytatásként közli a császár néhány nappal később ugyanott elhunyt nővérének gyászszertartását és a később szintén ugyanott elhalálozott Albert brandenburgi örgróf gyászszertartását és a holttest hajóra tételét, amely hazavitte őt.

Jelen fordítás két szempontból figyelemreméltó. Egyrészt a sajtó- és nyomdatörténet számára jelent dokumentumot, hiszen az ehhez hasonló írások széles közönségigényt elégítettek ki, nyilvánvaló propagandisztikus céllal egybekötve. Másrészt a leírás nyomán rekonstruálni lehet egy későközépkori királyválasztást, mely az apa – III. Frigyes – legnagyobb politikai bravúrja volt.

A csatolt két metszet más-más helyről származik, témájuk azonban épp ez a királyválasztás.

A kísérő szöveg és a dokumentum fordítása egyaránt jegyzetekkel ellátott.

*

A ma emberének nem kell külön bemutatni a tömegtájékoztatási eszközöket és ezek jelentőségét. Ezek mára valóságos hatalmasságokká nőtték ki magukat; ill. a tényleges politikai hatalom (rendszere válogatja, hogyan és mennyire) nagy súlyt fektet arra, hogy befolyása alatt tartsa őket. Nem vitás ugyanis, hogy a TV, rádió, sajtó – napjainkban ez egyre jobban kiviláglik – a tömegek informálásával (és monopóliumhelyzetüknél fogva, sokszor: félreinformálásával) azok hangulatát irányítva politikai mérkőzéseket dönthet el. Mindössze abban tévedünk, hogy ezt az egész

mechanizmust a huszadik század privilégiumának gondoljuk. Ha nem is ezzel a döbbenetes hatalommal, de mindenképpen hangulatformáló erővel már a nyomtatott sajtó kezdetétől fogva kiadott röplapok is bírtak.¹

Az egyik legelső szuverén uralkodó Európában, aki a sajtóban rejlő lehetőséget felfedezte, I. Miksa volt (uralk. 1486–1519). Uralkodásának szinte valamennyi fontosabb mozzanatánál ott találhatjuk a tetteit – vagy szándékait – népszerűsítő röplakat. Természetesen ezek nem mind egy jól átgondolt propaganda-hadjárat termékei, bár a propagandisztikus elemek meglehetősen súlyal bírnak bennük. A korabeli újság szerepét is betöltvén, széles közönségigényt elégítettek ki. Így például amikor Miksa Mátyás halála után írásban is bejelentette trónigényét a magyar rendeknél, indokait (vagyis trónigényének megalapozott voltát) sajtó útján is terjesztette.²

Az alább közölt hasonmás és annak fordítása Miksa megválasztásáról (tehát nem a koronázásáról) szól, amely 1486. február 16-án történt Frankfurtban. Frigyes és Miksa már 1484 óta módszeresen dolgoztak ennek érdekében.³ A család hatalmának növelésére irányuló természetzerű törekvéseken túl mindkettőjüket saját szempontjai is vezették. Frigyes számára egyedül Miksa jöhetett szóba elfogadható utódként; az osztrák tartományok – a család hatalmának alapjai – ui. súlyosan veszélyeztetve voltak egyrészt Hunyadi Mátyás, másrészt a török betörések által. A választás sikere esetén remélhető volt kézzelfogható segítség a Birodalomtól ezek megtartásához. Miksa számára pedig kézenfekvőnek tűnt, hogy a korona birtokában könnyebben védi meg tartományait a francia támadástól.

A terv sikeres kivitelezésében az alábbi tényezők játszottak szerepet. Idegen – külföldről jött – személy megválasztása sem a rendeknek, s a választófejedelmeknek nem állt érdekükben. A Habsburg család nem bírt akkora befolyással Németországban, hogy Miksa trónra kerülése a választófejedelmek hatalmát komolyan veszélyeztette volna. Szempont volt az is, hogy ezzel a választással elkerülhetik a birodalom védelmére a Habsburgoknak adandó nagyobb pénzáldozatokat. (A Habsburgdiplomácia ilyen irányú érvei nem tévesztették el kívánt hatásukat.) A trieri és a szász választót rokoni kötelék fűzte a családhoz; az ellenpárt pedig nem volt képes esélyes ellenjelöltet állítani. Frigyes és Miksa bő kézzel osztogatták az ígéreteket és az adományokat. (Erről a fordításban is lesz szó.)

A diplomáciai akció 1484 elején vette kezdetét. Egy évvel később a választók összegyűltek Frankfurtban, de akkor még nem született meg a kívánt eredmény. Ekkor még létezett az ellentábor (élén Albrecht Achilles brandenburgi választóval), a rajnai és mainzi választófejedelmek pedig még ingadoztak. A fenti tényezők hatására – és ideszámíthatjuk Bécs magyar kézre kerülését is – a dolog érlelődni kezdett. A brandenburgi egyedül maradt, az ellenpárt felőrlődött. Apa és fia 1485 december 22-én Aachenben teljes egyetértésre jutott a hatalommegosztás részleteit illetően. Ekkorra már sikerült megnyerni a trieri, a rajnai, a szász és a mainzi választókat; január folyamán a kölni érseket is. A cseh király választófejedelmi méltóságát viselő Ulászlót mellőzték.⁴

A választás fejében tett ígéreteket és adományokat részben ismerjük. Így pl. Berthold mainzi érsek régi adósságainak elengedésére, kancelláriai jogainak és kiváltságainak megerősítésére kapott ígéretet. Hermann kölni érsek védelmi ígéretet kapott több város – pl. Köln – polgárságával szemben, és Miksa lemondott a most már őáltala gyakorolt burgundiai gyámságról is. A pfalzi választó regáliákat kapott és az elzászi helytartóságot. Végül – súlyos betegen – a brandenburgi is beadta a derekát. Szó volt arról, hogy leányát, Dorotheát Miksa feleségül veszi; a házasságból később nem lett semmi. A mainzi és a pfalzi választó Miksa megválasztása előtt két nappal kapta meg a regáliákat. A választás napját még decemberben kitűzték, de – rendkívül sokatmondóan – még nem nevezték annak. Talán akkor még nem voltak biztosak a dolgukban, talán a meglapetés is szerepet játszott terveikben. Esetleg mindkettő. Az utolsó pillanatig akadtak sikertelen magyar és francia diplomáciai manőverek. A választás kimenetelét azonban – amely egyébiránt Frigyes fényes politikai és diplomáciai sikere volt – nem veszélyeztették sem a fenti próbálkozások, sem pedig a kétségtelenül meglévő formai hibák. Így pl. a pápai követ nem ért oda idejében, és a pápai jóváhagyás 1488 február 4-i keltezésű. A cseh királyt – mint láttuk – mellőzték (erre Habsburg Rudolfnál már volt példa). Az öreg császár még élt; a környéken katonai erő volt jelen. Mátyás és Ulászló természetesen tiltakozott a pápánál és egyéb fejedelmi udvaroknál, kevés sikerrel. A birodalom belül elfogadták a választást. A királyi cím nem bírt tényleges politikai hatalommal, nemkülönben a Habsburg-háztól sem kellett a választóknak tartani.⁵

A császár és fia Frankfurtban találkozott január végén. Ettől kezdve gyűltek lassan az ide hivatalosak. A népes kíséretet és minden egybegyűltet fényes ünnepekkel igyekeztek jó hangulatban tartani. (Ez Miksa számára kisebbfajta pénzügyi csődöt jelentett.) Maga a választás február 16-án zajlott le a frankfurti Szt. Bertalan plébániatemplomban. (Erről szól az itt következő beszámoló.) A választók esküjében nem volt benne az adományokról való lemondás – nem nehéz kitalálni, miért. A választás teljes egyhangúsággal történt és Frigyes számára teljes sikert hozott. A német trónon ekkor vette kezdetét a folyamatos Habsburg-örökösödés.

A birodalmi gyűlések összehívása jó alkalmat szolgáltatott röpiratok kinyomtatására. Ezeknek a beszámolóknak a szerzői többnyire ceremóniamesterek voltak, akik – tisztükből következően – részletekbe menő információkkal rendelkeztek a jelenlévőkről, azok rangjáról, a protokoll szerint elfoglalt helyükről stb. Nem esik szó azonban a tárgyalásokról, a gyűlések lényegéről és azok kimeneteléről. Tekintettel azonban a személyek és státusok pontos felsorolására, jog, diplomácia – és művelődéstörténeti szempontból nem elhanyagolható források.

Az itt magyarra átültetett beszámoló – a betűtípus tanúsága szerint – Peter Schöffler mainzi műhelyében készült. Schöffler a mainzi érsek-választófejedelemmel állt kapcsolatban, és Gutenberg tanítványa volt.

Érdekessége az ún. keskeny folio, amelyet eredetileg adórajstromok és egyéb listák céljaira használtak. Ez a hosszú és keskeny szedőtükör Schöffler számára kíválóan alkalmas volt a megjelentek felsorolására; művének nagy részét ez teszi ki.⁶

Hasonlóan társainak többségéhez – melyek egyébként nagy formagazdagságot mutatnak – fametszet nincs benne. (Jó okkal; a metszetekkel díszítettek ugyanis a levéltárakban sokkal kelendőbbnek bizonyultak.)

A választási ceremónia leglátványosabb aktusáról, az oltárra ültetésről készült fametszetek más nyomtatványokból, Magdeburgból és Stuttgartból származnak.

A magdeburgi metszet (1. ábra) az oltáron ülve mutatja Miskát koronával, országmával és jogarral. Az oltár talapzatának egy császári sassal díszített címerpajzs támaszkodik. Az újonnan megválasztott király jobbján a három egyházi, balján a három világi választófejedelem. Előttük Frigyes császár, fején a császári koronával.

Ugyanezt a pillanatot örökíti meg a stuttgarti metszet is, de jóval mozgalmassabban (2. ábra). A király jobbján áll a császár, a választófejedelemek kétoldalt. Az előtérben egyháziak éneklik a Te Deumot, amelyre egyikük olvasópálcával mutat. Alul a württembergi követség tagjaként Johann Reuchlin (5r 35. sorban Hans Reychlin-ként), aki az aacheni koronázáson is részt vett.⁷

JEGYZETEK

1. Hunyadi Mátyás király is a sajtót használta fel, hogy politikáját a német rendek előtt népszerűsítse. Erre legalkalmasabbnak ő is a röplapokat tartotta. A nyomtatott szó hatalmával azonban Frigyes is tisztában volt; Strassburg városához írt, 1485 október 30-án kelt levelében megtiltja a magyar király röpiratának terjesztését és újbóli kinyomtatását. (Nincs új a Nap alatt!) V.ö. Fraknoi Vilmos: *Mátyás király törekvései a császári trónra*. In.: *Értekezések a történelmi tanulmányok köréből*. XXIII. kötet. Szerk Pauer Imre és Fejérpataky László. MTA 1915
2. Miksa magyarországi szereplésével kapcsolatban: Firnhaber, Friedrich: *Beiträge zur Geschichte Ungarns unter der Regierung der Könige Wladislaus II. und Ludwig II.* Wien, 1849. – Valamint: Hermann Wiesflecker: *Kaiser Maximilian I.* 01- Oldenbourg Verlag, München 1971 I-IV. kötet. – Miksa trónigénye az 1463-as soproni békén nyugodott.
3. Erről a témáról részletesen ld. H. Wiesflecker fenti művét.
4. Fraknoi Vilmos fenti művében szó van egy Mátyás és Ulászló közötti 1479-es egyezségről, amelynek értelmében a cseh királyi címmel járó választófejedelemi méltóságot Ulászló viseli.
5. Ludpold von Bebenburg *De iuribus regni et imperii* c. művében azt írja, hogy a császári cím a német királyt illeti, független a pápai jóváhagyástól. Felmerül a kérdés, hogy ennek értelmében 1486-1493 között két császára volt Németországnak. Ebből is látszik, hogy a római királyi ill. a német császári cím mennyire kiüresedett.
6. A szövegtűkör eredeti mérete 250x75 mm. A keskeny folio megtartása mellett – nyomdai okokból – a hasábok méretét és tördelését megváltoztattuk.
7. A nyomtatványról ld.: Otto Schottenloher: *Drei Frühdrucke zur Reichsgeschichte*. Leipzig, 1938

**Erwählung Maximilian
Zum Römischen König zu Frankfurt a.M.
16. februar 1486**

Mainz: Peter Schöffler

I. ábra: I. Miksa római királyként 1486
(Magdeburg, Simon Koch)
(Eredeti képméret: 211 : 152 mm)

In diesem buchlin findet man
beschreiben die fursten-grauen
und fr̄hen. die uff dem dage
mit dem alldurchluchigkē
furkē und hern. Keyser Fre-
derichē dem dritten. zu der er-
welung des durchluchigen
furkē Maximilians Erzher-
zog zu osterreich der keyserli-
chen maiestat sone. zu einem
Romischen konig. erscheinen
sint. ʒ.

Dar zu wie der romische key-
ser in siner keyserlichen ma-
iestat myt den kurfursten. vñ
anderen fursten Graue und
herren nach ordenūg. in der
kirchē so man die hoe messe
lange gestandē Und wie sie
den Romischē konig uff den
Altar sacztē. Und us; der kir-
chen dar nach In der ordi-
nant; gangen sint ʒ.

Ebben a könyvecskében leírva találhatóak azok a fejedelmek, grófok és bárók, akik azon a napon a legfelségesebb fejedellemmel és úrral, III. Frigyes császárral a fenséges fejedelmeknek, Miksának, Ausztria főhercegének, a császári felségfiának római királlyá történő megválasztására megjelentek.
etc.

Megtalálható továbbá, hogy a római császár az ő császári fenségében a választófejedelmekkel, valamint más fejedelmekkel, grófokkal és urakkal a templomban hogyan állt az egész nagymise alatt a szertartásrend szerint, valamint hogyan ültették a római királyt az oltárra, és hogyan mentek ki a templomból rend szerint. etc.

In dem iar da man zalt nach Crist geburt dusent vierhundert vnd .lxxxvij.

Vff sane Sebastiane gefanster tag zijt
Ist erschienen der aller durchluch-
tster großmechtigster furst vnd her/
her Frederich Römischer Keyser der drit-
czu Ungern Dalmacien Croacien Ko-
nig-herzog czu Osterreich etc. In eyger
ner person vnd mit yem behabte disse
nachgeschriben fursten vnd hern.

In anfang

Sye Keyserlich maiestat.
Der hochwirdigster furst vnd her/her
Bertolt Erzbischoff czu Mentz vnd
Kurfurst.
Der hochwirdigster furst vnd her/her
Herman Erzbischoff czu Colen vnd
Kurfurst.
Der hochwirdigster furst vnd her/her
Johann Erzbischoff czu Triere vnd
Kurfurst.
Der hochgebom furst vñ her/her Phi-
lipa herzog in Bayern vñ pfaltzgraue
by Rhyne Kurfurst.
Der hochgebom furst vñ her/her Ernst
herzog vñ sachsen Kurfurst.
Der hochgebom furst vnd her/her Al-
brecht Marckgraue zu Brandenburg
Kurfurst.
Der hochgebom furst vnd her/her Ma-
ximilian Erzhertzog zu osterreich Bür-
gundien vnd zu Brabant etc.
Hertzog Albrecht vñ sachsen
Hertzog Frederich vñ sachsen.
Hertzog Hans von sachsen.
Hertzog hennrich von Brunswicwig.
Hertzog Hans von Bayern Graue zu
spanheim. bruder.
Hertzog Ruprecht von Bayern syne
Hertzog Caspar von Bayern Graue
zu seldenz.
Hertzog Karolin von Sellen.
Langgraue wilhelm Langgrauff henn-
richs sone zu Marckburg
Langgraue wilhelm Langgraue hyn-
wigo sone zu Cassel.
Marckgraue Cristoffel von Baden.
Marckgraue Albrecht von Baden.

Abban az évben, amelyben ezernégy-
százat és nyolcvanhatot számolnak
Krisztus születése után.

Szent Sebestyén ünnepére eső na-
pon/1/ megjelent a felséges és
nagyhatalmú fejedelem és úr, III.
Frigyes római császár, Magyaror-
szág, Dalmácia, Horvátország ki-
rálya/2/, Ausztria hercege etc.
saját személyében az itt leírt fe-
jedelmekkel és urakkal.

LEGELSŐÜL

A császári Felség
A főtisztelendő fejedelem és úr,
Bertold mainzi érsek és választó-
fejedelem
A főtisztelendő fejedelem és úr,
Hermann kölni érsek és választó-
fejedelem
A főtisztelendő fejedelem és úr,
János tireri érsek és választó-
fejedelem
A méltóságos fejedelem és úr, Fü-
löp bajor herceg és rajnai palo-
tagróf, választófejedelem
A méltóságos fejedelem és úr, Er-
nő szász herceg és választófeje-
delem
A méltóságos fejedelem és úr,
Albert brandenburgi örgróf és
választófejedelem
A méltóságos fejedelem és úr,
Miksa, Ausztria, Burgundia és
Brabant főhercege etc.
Albert szász herceg
Frigyes szász herceg
Henrik szász herceg
Henrik braunschweigi herceg
Hans bajor herceg, sponheimi
gróf
Ruprecht bajor herceg, az ő test-
vére
Gáspár bajor herceg, veldenzi
gróf
Károly gellerni herceg
Vilmos tartománygróf, Henrik mar-
burgi tartománygróf fia
Vilmos tartománygróf, Lajos kas-
seli tartománygróf fia
Kristóf badeni örgróf
Albert badeni örgróf

Marckgraue Frederich von Baden
 Apt von solda gefürst.
 Byschoff von augspurg.
 Der bischoff von bamberg.
 bischoff von Cammerich.
 bischoff von Syckrich.
 Der bischoff von woums.
 Der bischoff von Spire.
 Der bischoff von Lystetten.
 Der bischoff von Trist.
 Der bischoff von Meyssen.

Unser allergnedigster vnd durchsuch-
 rigster her der Romsche Keyser hat mit
 syner Keyserliche maiestat gehabt disse
 nachfolgende fursten Graue vñ her-
 den hoch gebornen fursten marckgra-
 ue Albrecht von Baden.
 Graue Hug von werdenberg.
 Der Apt von milck.
 Der Apt von admünde.
 Herr Sygemont von bappenheym
 erbmarschalck.
 Sygemont broschenck fryherr.
 Her bertlyn von starenberg.
 Her Frederich von starenberg.
 Her Caspar von rogenheiff.
 Her Martin von Lyringen.
 Her hans von wolffsteyn.
 Der von wolcksteyn.
 Der her von zurgendoiff.
 Her Sygemont nyd derhoer.
 Her hans von zeltingen.
 Der her von berneck.
 Der her von Wersperg.

Mentz

Der hochwirdigster furst vnd herr her
 bertolt Erzbischoff zu Mentz des heyl-
 ligen romschen richs Erzkantzler us
 germania vnd kurfurst hat mit yem
 bracht disse Grauen vnd her-
 Der Apt von solda gefürst.
 Graue Jorg von hennenberck Comptre
 Graue Det von hennenberg gefürst.
 Graue herman von hennenberg.
 Graue hans von wertheym.
 Graue Asmus von wertheym.
 Graue Sygemont von ghycken.
 Graue Philips von Nassauwe.

Frigyes badeni örgróf
 A hercegi rangra emelt fuldai
 apát
 Az augsburgi püspök
 A bambergi püspök
 A kammerichi püspök
 A siebeneichi püspök
 A wormsi püspök
 A speyeri püspök
 Az eisstetteni püspök
 A treisi püspök
 A meisseneni püspök

A mi legkegyelmesebb és felséges
 urunkkal a római császár Ó
 császári felségével a követ-
 kező fejedelmek, grófok és urak
 voltak.
 A méltóságos fejedelem, Albert
 badeni örgróf
 Hugo werdenbergi gróf
 A melki apát
 Az admonti apát
 Zsigmond pappenheimi úr, örö-
 kös marsall
 Broschenck Zsigmond báró
 Bertlin starhembergi úr
 Frigyes stubenbergi úr
 Gaspár roggendorfi úr
 Márton eizingeni úr
 Hans wolfsteini úr
 Wolkenstein ura
 Zutzenforf ura
 Zsigmond niedertori úr
 Hans zeltingeni úr
 A bernecki úr
 A mersbergi úr

MAINZ

A főtisztelendő fejedelem és
 úr, Bertold mainzi érsek, a
 Szent Római Birodalom főkancel-
 lárja Germániában és választó-
 fejedelem a következő grófokat
 és urakat hozta magával.
 A hercegi rangra emelt fuldai
 apát
 Jorg hennebergi gróf/3/
 A hercegi rangra emelt Ottó
 hennebergi gróf
 Hermann hennebergi gróf
 Hans wertheimi gróf
 Asmus wertheimi gróf
 Zsigmond gleicheni gróf
 Fülöp nassauai gróf

Der Ludwig von Isenberg-graue zu
zu Budinggen. ^{dingen.}

Johan von Isenberg graue zu Bus
Philips von Isenker graue zu Budins
Der Ludwigh son von Isenberg gen
Graue Philips von reneck der alt.
Graue Kernhart von Raneck
graue Philips vō Raneck

Vff sant Valentins dag Ist der gnane
hochwirdigster furst vñ herr her Der
colt Erzbischoff zu Wency vnd kays
furst gnedlichen befehlt von der key
serlichen maichat myt syner gnaden
eygene gezugte furkōmen vñ gemuet

Collen

Der hochwirdigste furst vnd herr her
Herman Erzbischoff zu Collen des
heiligen Romischen richs Erzkentzer
In pralia vnd kurfurst hat myt yem
gehabt disse grauen vnd herrn.

Langgraue wilhelm langgraue Ado
wigs sone zu Cassel.

Langgraue wilhelm langgraue heyn
richs sone zu Warburg.

Graue Gerhart Kyngraue.

Graue wilhelm von Luwennar.

Graue Gumprecht von Luwennar.

Graue Kreyrich von Tassauwe herr
zu Bristeyn.

Graue Philips von funberg.

Graue Philips von Solms.

Graue henrich von waldeck.

Der graue zu Salm herr zu rifferscheit
Vincentius graue zu Noisse.

Friedrich fryherr zu zomeruff.

wilhelm fryherr von Rauenbergo

Triere

Der hochwirdigste furst vnd herr her
Johan Erzbischoff zu Trier des heyl
ligen Romischen richs Erzkantler in
gallia vñ kurfurst hat mit yem brache
disse grauen vnd herrn.

Der hochgeborn furst Marekgraue
Friedrich von Baden. mingsberg

Graue Bernhart von Solms herr zu

Graue Emch zu Lyningen vnd zu

Dasburg herr zu Appermont.

Graue Friedrich syn sone.

Graue Segebot syn sone.

Lajos, eisenbergi úr, büdin-
geni gróf

/eisenbergi/ János, büdingeni gróf

/eisenbergi/ Fülöp, büdingeni gróf,

eisenbergi Lajos úr fia

id. rinecki Fülöp gróf

rinecki Reinhard gróf

rinecki Fülöp gróf

Szent Valentin napján/4/ a fent-
nevezett főtisztelendő fejedelem
és úr, Bertold mainzi érsek és vá-
lasztófejedelem számára a császári
felség által kegyesen kíséret ada-
tott /5/.

KÖLN

A főtisztelendő fejedelem és úr,
Hermann kölni érsek, a Szent Ró-
mai Birodalom főkancellárja Itá-
liában és választófejedelem a kö-
vetkező grófokkal és urakkal volt.

Vilmos tartománygróf, Lajos kasseli
tartománygróf fia

Vilmos tartománygróf, Henrik mar-
burgi tartománygróf fia

Gerhard gróf/6/

Vilmos neuenahri gróf

Gumprecht neuenahri gróf

Henrik Nassaui gróf, Brilstein ura

Fülöp virnbergi gróf

Fülöp solmsi gróf

Henrik waldecki gróf

a salmi gróf, Reiferschein ura

Vincent moorsee-i gróf

Frigyes sommerau báró

Vilmos rennenbergi báró

TRIER

A főtisztelendő fejedelem és úr,
János trieri érsek, a Szent Római
Birodalom főkancellárja Galliában
és választófejedelem a következő
grófokat és urakat hozta magával.

A méltóságos fejedelem, Frigyes

badeni örgróf

Bernhard solmsi gróf, Münzenberg

ura

Emch leiningeni és dasburgi gróf,

Appermont ura

fia, Frigyes gróf

fia, Segebot gróf

Graue Johan von Nassau vnd zu
Dyck-

Symon wecker graue von zwerndru-
cken her zu bitsch vñ zu lichtenberg.

Johan von Seyne graue zu wigens-
steyn her zu houburg.

Dyckerich graue zu Wanderscheide
her zu Sleyden berg.

Frederich graue zu wiede her zu Jhen-
Johan Junggraue zu Wanderscheide

graue zu blancheneym.

Bernhart Junggraue zu Liningen.

Jacob wildgraue zum Dune vnd zu
Kupurg. Ringraue zum Steyn Jung
graue zu Salm.

Wunrich von dune her zu falckenstein
vnd zum obersteyn burg.

wilhelm her zu Runcel vnd zu Jhen-
Johan Junggraue zu wiede her zu
Jhenberg.

Philipp Jungher zu obersteyn vnd
zu falckenstein.

Dietrich burggraue zu Keneck her
zu broich vnd zu Tommenberg.

Cuno her zu wünnenberg vñ zu bilstein

Pfaltzgraue

Der durchlichstgste furst vnd her her
Philipp krieg zu beyern pfaltzgra-
ue bi Rhine vnd des heiligen Rom-
schen richs Erzeruchsch vnd kurfurst-
hat mit yem bracht disse fursten graue
vnd kern.

Den hochgebornen fursten Caspar her-
zog von beyern graue zu fildanz.

Den bischoff von worms.

Den bischoff von Spire.

Den durchleuchtigsten
her Ludwig von beyern.

Graue Johan Ringraue zu Steyn.

Graue Ort von Solms.

Graue Michel von wertheim.

Graue henrich von bitsch.

Graue Philips von hanauere.

Graue Gerhart von Seyne.

Graue hamman von Liningen.

Graue wicker von Liningen.

Graue hug von monfort der Junge.

Graue hans von monfort.

Graue krafft von hohlenloch.

Graue Conradt von Tubingen.

Graue vñ Nassau her zu bylsteyn.

János nassau és dietzi gróf

Simon Wecker zweibrückeni gróf,
Bitsch és Lichtenberg ura

Johann von Seyne wittgensteini
gróf, Hohenburg ura

Dietrich mahnerscheidi gróf,
Schleiden ura

Frigyes wiedi gróf, Eisenberg
ura

János, a mahnerscheidi gróf-
ság örököse, blankenheimi gróf /7/

Bernhart, a leiningeni grófság
örököse /8/

Jakab, dauni és kirchburgi wild-
graf /9/, Stein ringraf-ja /10/,
a salmi grófság örököse /11/

dauni Henrik, Falkenstein és
Oberstein ura

Vilmos, runckeleni és eisenburgi úr

János, a wiedi grófság örököse /12/,
Eisenberg ura

Fülöp, Oberstein és Falkenstein
örököse /13/

Dietrich, reinecki burggraf /14/,
Brotch és Tannenbergr ura

Kuno, Wünnenberg és Bilstein ura

PALOTAGRÓF

A főméltóságú fejedelem, Fülöp úr,
bajor herceg, rajnai palotagróf,
a Szent Római Birodalom főasztal-
noka és választófejedelem a követke-
ző fejedelmeket, grófokat és ura-
kat hozta magával.

A méltóságos fejedelem, Gáspár
bajor herceg és veldenzi gróf

A wormsi püspök

A speyeri püspök

A Német Lovagrend nagymestere

Lajos, bajor úr

János gróf, steini ringraf /15/

Ottó solmsi gróf

Mihály wertheimi gróf

Henrik Bitsch-i gróf

Fülöp hennegau gróf

Gerhardt saini gróf

Hamman leiningeni gróf

Wicker leiningeni gróf

Hugo, az ifjabbik montforti gróf

Hans montforti gróf

Konrad tübingeni gróf

A nassau gróf, Bilstein ura

Graue wolffgang von fuffenberg
 - anhart graue von westenburg.
 Cunc graue zu westenburg.
 Graue Bernhart der alt vō Eberstein
 Graue Bernhart der iug vō eberstein.
 Graue Henrich von Lupff.
 Der Johan tureograue.
 Der Melchior vom obernsteyn
 Der Emch vom oberstein. kirch.
 Jodan von hohenfels her czu Ruperh.
 Schenck Crisioffel von Lymburg.
 Schenck Frederick von Lymburg.
 Schenck Asinus von Erpad.
 Der kaus von swartzenburg.
 Der her von sonnenburg.
 Vff sant Valentins dag ist der obges
 mant durchluchtigste furst Herzog pht
 kps von Beyerz pfaltzgraue ꝛc. vnd
 kurfurst gnediglichem bekennt vō vns
 hern allergnedigsten hern dem Roms
 chen kaiser mit eynem kostlichem gezu
 ge vff der danc reuenden. Vnd gleich
 sa mit dem selben gezuge ist auch bes
 knt worden der Bischoff vō wounh

Sachsen

Der durchluchtigste furst vnd herr her
 Ernst Herzog zu Sachsen des heiligen
 Romschen richs Erzmarschalck vnd
 kurfurst hat nye yem bracht disse fur
 sten grauen vnd hern.
 Den hochgeborenen fursten Herzog Fre
 derich synen sone.
 Herzog Hanssen synen sone.
 Graue Karle von gleichen.
 Graue Hans von Honsstein.
 Graue Hans von weidenburg.
 Eyn graue von warnburg.
 Bruno her zu querfurt der Junge.
 Zwen Neussen von Plawen hern czu
 grez vnd Crauchfeldt.

Brandenburg.

Der hochgeborene furst vnd herr her Al
 brecht Marckgraue zu Brandenburg.
 Des heiligen Romschen richs Erzkame
 rer vnd kurfurst hat mit yem bracht
 disse grauen vnd hern.
 Graue Jost von hohenzorn.
 Graue Frederick von zorn.
 Graue Ytel Fritz von zorn.
 Graue Frederick von Castel.
 Graue Jorg von Castel
 Der Michel her zu swartzburg.
 Der Sigemont von swartzburg.

Wolfgang fürstenbergi gróf
 Bernhardt westenburgi gróf
 Kuno westenburgi gróf
 Bernhardt ebersteini gróf,
 az idősebbik
 Bernhardt ebersteini gróf,
 az ifjabbik
 Henrik lupffi gróf
 János úr /16/
 Melchior obernsteyn úr
 Emch obernsteyn úr
 János hohenfelsi úr, Riperßkirch-
 ura
 limburgi Schenck Kristóf
 limburgi Schenck Frigyes
 ehrenbachi Schenck Asinus
 Hans, schwarzenburgi úr
 A sonnenburgi úr
 Szent Valentin napján /d. a
 4. sz. jegyzetel/ a fentnevezett
 főméltóságú fejedelem, Fülöp ba
 jor herceg, palotagróf etc. szá
 mára legkegyelmesebb urunk, a ró
 mai császár által kegyesen egy e
 lötte nyargaló pompás kíséret a
 datott /177. Ugyanott saját kí
 sérettel ajándékozott meg a
 wormsi püspök is.

SZASZORSZÁG

A főméltóságú fejedelem és úr,
 Ernst szász herceg, a Szent Ró
 mai Birodalom főmarsallja, vá
 lasztófejedelem a következő fe
 jedelmeket, grófokat és urakat
 hozta magával.

A méltóságos fejedelem, Frigyes,
 az ő fia

Hans herceg, az ő fia
 Károly gleicheni gróf
 Hans hohensteini gróf
 werdenburgi Braue Hans/17a/
 Egy warnburgi gróf
 Bruno, querfurti úr, az ifjabbik
 Két plaueni orosz (?), Graetz és
 Kranichfeld urai

BRANDENBURG

A méltóságos fejedelem és úr,
 Albert brandenburgi örgróf, a
 Szent Római Birodalom főkamarása
 és választófejedelem a következő
 grófokat és urakat hozta magával.

Jost zollerni gróf
 Frigyes zollerni gróf
 Ytel Fritz zollerni gróf
 Frigyes kasteli gróf
 Jorg kasteli gróf
 Mihály úr, Schwarzburg ura
 Zsigmond, schwarzburgi úr

Philips der alt her zu Wunsberg des
 heiligen römischen richs erbtamerer.
 Cristoffel her zu Lymburg des heilige
 Römischen richs erbtchenech.

maximilianus

Der durchlauchtigste furst Maximilianus
 Herzog zu Osterreich Burgundien
 römischer König hat mit
 dem bracht diese grauen vnd herren.
 Marcegrau Cristoffel von Baden.
 Der bischoff von Camerich.
 Der bischoff von Sybenich
 hertzog Carolus von Celleren.
 Graue Adelf vö Nassauwe marschalck
 Graue Frederich von Henzom.
 Graue Frederich von Birsich.
 Graue Waltrabe von Birsich.
 Der graue von Bentheim.
 Graue Carolus von Croy vnd graue
 zu Schymay.
 her Ludwig von Emery.
 her Martin
 her wolfgang von Polheim.
 her Bernhart
 her Sit von wolckenstein.
 her Jorg von wolckenstein.
 her Cornelius von Bergen. stein.
 her Frederich von Egmund vñ Jels
 hug von Audo eyn her vö Anthon.
 Ein her von Lannoy.
 Karolus her zu Lalayn.
 her Hans von Leuan.
 her Philips bastart von Burgundie
 her Gerhart von Pussi.
 Graue Gerlach von Isenbete.
 Wyn her von Brabenzon.
 her Arnolt vö trazenich her zu Army.
 Der her von Gerß.
 Wyn her von Battenburg.
 her Waltrabe von Breiderade.
 her Ludwig von Baenst.
 Dietrich her zu Fosse.
 Florentius her zu Iselsteyn.
 Dun Ladron von Portegak.
 Der her von Erckentiel.
 Der her von Liechtenstein.
 Der her von Trap.
 Philip her her vö arresses Hoffmeyster.
 her Daniel von herzel.

Az idősebbik Winsberg Fülöp
 úr, a Szent Római Birodalom
 örökös kamarása
 Kristóf, Limburg ura, a Szent
 Római Birodalom örökös pohár-
 noka

MIKSA

A felséges fejedelem, Miksa,
 Ausztria, Burgundia etc. fő-
 hercege, immár római király, a
 következő grófokat és urakat
 hozta magával.
 Kristóf badeni örgróf
 A kammerichi püspök
 A siebeneichi püspök
 Károly gelderni herceg
 Adolf Nassaui gróf, marsall
 Frigyes zollerni gróf
 Frigyes bitschi gróf
 Walrabe bitschi gróf
 A bentheimi gróf
 Károly croyi gróf, Schymay grófja
 Lajos emmerichi gróf
 Márton
 Wolfgang } poulheimi urak
 Bernhart
 Vit wolkensteini úr
 Jorg wolkensteini úr
 Kornéliusz bergeni úr
 egmondi és eiselsteini Frigyes
 úr
 mihlai Hugo; egy andeli úr /18/
 Egy leinai úr
 Károly, Lalayn ura
 Hans, lanai úr
 Fülöp úr, burgundiai fattyú /19/
 Gerhard, pussti úr
 Gerlach, eisenbergi úr
 Egy brabenzoni úr
 trausnitz Arnold, Army ura
 A giethi úr
 Egy battenburgi úr
 breideradei Walrade úr
 baenitzi Lajos úr
 Dietrich, Fuse ura
 Florentius, Eiselstein ura
 Don Ladron, Portugáliából /20/
 Az erckedntieli úr
 A lichtensteini úr
 A trapi úr
 arressesi Fülöp úr, udvarmester /21/
 erkelenzi Dániel úr

Der hochwürdig her vnd furst Albertus bischoff von Straßburg ist kommen zu schiff vnd mit yem bracht disse hern.

Hertzog Ruprecht von beyern Sen-
ger des hohen stifts zu Aug-
Graue heinrich von Hennenberg.
Graue heinrich von werdenberg.

Der hochwürdig herr her hans bischoff
ezu green. Administrator des bistums
zu Saltzburg hat mit yem bracht dis-
hern vnd finden.

Her Jacob von Hauvesperg.
Her Wolfgang von Alham.
Her Wazp von hohenselot.
Her Ernst von Graben.
Her Jorg von Kam.
Her Thibolt von stemning.
Der Apt von Agram.

Der Bischoff von Bamberg hat myt
yem bracht disse hern.
Bertholt graue von Hennenberg.
Graue Ernst von Konstein.

Item der bischoff von Eystett myt syt
ner Kutterchafft.

Hertzog Albrecht von Meyssen hat
mit yem bracht disse grauen vñ hern.
Der Erwudigsten hern her Hansen
bischoff zu Meyssen.
Graue Henrich von Stalburg.
Graue Adam bichlingen.
Bruno herr zu querfurt der alte.

Hertzog heinrich von Brunschwig hat
myt yem bracht disse hern.
Graue Philips von Waldeck.
Der graue von gonstouff.
Vff sant valentins dag ist der genant
hertzog heinrich gnediglichen kētehent
worden von vnserm aller gnedigsten
hern dem keyser.
Hertzog Hans von beyern graue zu
Spunheim.
Hertzog Ruprecht von beyern syne
bruder myt yem.

A főtisztelendő úr és fejedelem,
Albert sträßburgi püspök hajón ér-
kezett és a következő urakat hozta
magával.

Ruprecht bajor herceg, a mainzi
székeskáptalan énekese
Henrik hennebergi gróf
Henrik werdenbergi gróf

A főtisztelendő úr, Hans greeni
püspök, a salzburgi püspökség ad-
minisztrátora, a következő urakat
és bárókat hozta magával.

Jakab hohenbergi úr
Wolfgang ahami úr
Marx hohensfeldi úr
Ernst grabeni úr
Jorg raimi úr
Tibold steiningi úr
A zágrábi apát

A bambergi püspök az alábbi ura-
kat hozta magával.

Bertold hennebergi gróf
Ernst hohnsteini gróf

Hasonlóképpen az eissteteni püs-
pök is lovagi kíséretével

Albert meisseni herceg a követ-
kező grófokat és urakat hozta magával.

A tiszteletreméltó Hansen meisseni
püspök úr
Henrik stalbergi gróf
Ádám beichlingeni gróf
Bruno, querfurti úr, az idősebbik

Henrik braunschweigi herceg a kö-
vetkező urakat hozta magával.

Fülöp waldecki gróf
A giesdorfi gróf

Szent Valentin napján a fentneve-
zett Henrik herceg kegyesen kí-
sérettel ajándékozott meg leg-
kegyelmesebb urunk, a császár által.
Hans bajor herceg, sponheimi gróf
és fivére, Ruprecht bajor herceg vele
együtt /22/.

Geschichte reihe von andern furten

Eyn vorschafft geschicht vō dem koniginige von Franckrich nemlich.
Den bischoff von Seldyn.

Eyn vorschafft geschicht von dem koniginige von Engellant.

Herzog Sygemonts von Osterreich reihe.
Der bischoff von Augspurg. Sind ist da gestorben dem got gemacht.
Her Ulrich von frembsberg.
Her Joig von Absberg.

Des herzogen von Lottingen reihe geschicht.
Philips graue zu Liningen der durch beltes.
Graue Niclas von Sarwerden.
Graue Emch der Junge vō Liningen

Herzog Joigen von Beyern reihe geschicht.
Hans Sygemont Leyminger.
Dud eynen doctor.

Herzog Albrechts von Monst reihe.
Eyn doctor genant Burcheymer.
Sist ist pauelsdorffer.

Des herzogen von Oeylants reihe vnd diener.
Doctor Andreas schenck myt andern yem zu gegeben.

Des grauen von wittenbergs reihe.
Eynen kantzler ist doctor in beyden rechten vnd probst zu stuelarten.
Her Bernart vō sachsenheym Ritter.
Doctor Hans reychlyn.

Graue Oswalt von Dierstein ist kommen zu Schiff myt xx personen.

Graue Ernst von Mansfelds reihe.
Ist kommen myt acht pferden.

MÁS FEJEDELMEK ÁLTAL KÜLDÖTT KÖVETEK /23/

Egy követ jött a francia királytól, mégpedig a verduni püspök.

Egy küldött jött az angol királytól.

Zsigmond ausztriai herceg küldöttsége.
Az augsburgi püspök, aki ott Isten kegyelmében elhunyt.
Ulrik freimißbergi úr
Jorg absbergi úr

A lotheringiai herceg által küldött követség.
Fülöp leiningeni gróf .. /24/
Miklós saarwerdeni gróf
Emch leiningeni gróf, az ifjabbik

Jorgen bajor herceg küldöttsége.
Leyminger Zsigmond úr
és egy doktor

Albert müncheni herceg küldöttsége.
Egy Bircckheymer nevű doktor
pauelsdorffi Szigfrid

A milánói herceg követei és szolgái.
András doktor, pohárnok, számára alárendeltekkel együtt

A württembergi gróf küldöttsége.
Mindkét jogban doktor kancellárja, aki a tartomány felügyelője is

Hermann sachsenheimi lovag úr
Hans Reychlyn doktor

Oswald thiersteini gróf hajón érkezett húsz emberrel.

Ernst mansfeldi gróf küldöttsége nyolc lóval érkezett.

Der Stede Botshafft.

Des Kats frunde von Nurenberg haben herberg bestandē vff .xiiij. pferde mit namen Gabriel nutzē vñ der stramer cyna.

Des Kats frund von Colten synt zu schiff kommen mit .xxj. personen.

Des Kats frund vō Straußburg synt zu schiff komen myt .xiiij. personen mit namen zwou Ritter vñ her Peter schott Ammeyster.

Des Kats frund von Elm mit namē der Lgungē hat herberg bestanden vff funff pferde.

Des Kats frunde von Turlingen ein Burgermeyster myt .iiij. pferden.

Des Kats frund von schwebische hall

Des Kats frunde von Metz synt zu schiff kommen myt .xx. personen myt namen hern Andries gotz Ritter vñ eynen doctor.

Der Kats frunde von Hagenauwe. Synt zu schiff kommen mit .iiij. personen.

Des Kats frunde von Ache synt zu schiff kommen myt .vi. personen.

Des Kats frunde von Meyßburg haben herberge entfangen vff .x. pferde.

Des Kats frunde von Wolbusen vñ doungen mit namen eyn meister der heiligen schrifft myt .iiij. pferden.

Des Kats frunde von Antwerpen synt zu schiff kommen myt .xx. personen myt namen eyn Ritter vñ eyn doctor.

Der Stadt schreiber von Beberach vñ schwaben von des kats wegen mit .iiij. pferden.

Des Kats frunde vō Lutzelburg synt zu schiff kommē myt .xxxiij. personen mit namē eyn Grauc .iiij. Ritter vñ der Stadt haubtman.

Des Kats frund von Koblenz wesel vñ Boparten haben .xiiij. personen synt zu Schiff kommen.

A VÁROSOK KÖVETSÉGE

Nürnberg tiszteletreméltó tanácsáé 13 lóra tartott szállást. Név szerint Gabriel Nutzēl és egy intéző.

Köln tiszteletreméltó tanácsáé hajón érkezett 16 emberrel.

Straßburg tiszteletreméltó tanácsáé hajón érkezett 13 emberrel. Nevezetesen két lovag és Peter Scott, a céhek előjárója.

Ulm tiszteletreméltó tanácsáé 5 lóra tartott fenn szállást. Név szerint Eginger is.

Neulingen tiszteletreméltó tanácsáé egy polgármester 4 lóval.

Schweibischenhall tiszteletreméltó tanácsáé ..125/

Metz város tiszteletreméltó tanácsáé hajón érkezett 15 emberrel. Név szerint Andreas Gotz lovag úr és egy doktor.

Hagenau tiszteletreméltó tanácsáé hajón érkezett 3 emberrel.

Aachen város tiszteletreméltó tanácsáé hajón érkezett 6 személlyel.

Meldburg város tiszteletreméltó tanácsáé 9 lóra fogadott szállást.

A Thüringia-beli Mühlhausen tiszteletreméltó tanácsáé 3 lóval érkezett. Velük jött egy szentírás – doktor is.

Antwerpen város tiszteletreméltó tanácsáé hajón érkezett 15 személlyel, köztük egy lovag és egy doktor.

A svábföldi Bieberbach város jegyzője a tanács által 2 lóval.

Leutzelburg tiszteletreméltó tanácsáé hajón érkezett 32 emberrel. Köztük egy gróf, 4 lovag és a város polgármestere. /26/

Koblenz, Wesel és Boppard város tiszteletreméltó tanácsáé 12 személlyel hajón érkezett.

Dies ist die ordnung wie vnser aller
gnedigster her der Römische keiser mit
samt den kurfürsten vñ fürsten beyde
geistlich vñ weltlich zu der konig-
lichen eruelung des durchlauchtigsten
vñ hochgebornen fürsten Maximilian
ans syner keiserlichen maiestat liebster
sone Krtzherzoge zu Osterreich Burgun-
drien zugegangen vñ gehalten ist

Item zu dem ingang in die pfarrkirchen
sant Bartholomeus Do ist für gegan-
gen eyn mercklich groß czahl Ritter
vñ die fürsten rede vñ dar
nach die wolgebomen grauen vñ Fri-
ben auch eyn groß menge

Item dar nach die heraulde vñ perce-
fante mit yren wapenrocken

Item die hochwirdigen hochgebornē
fürsten beyde geistlich vñ weltlich

Zum ersten der bischoff vñ woznß der
bischoff vñ Spier. vñ der durschnister
Dar nach die jungen fürsten von badē
herzog hans von sachsen. herzog
Frederich von sachsen herzog Ern-
sten sone. herzog Caspar von Bey-
ern. herzog Ruprecht vñ herzog
hans von Bayern vñ herzog Kar-
le von Gellern.

Item byß syß Albrecht marckgrauē
vñ Brandenburg zu für dragen vñ
eyn stule in die kirchen.

Item herzog Albrecht vñ meychffen vñ
Marckgrauē Albrecht vñ badē wortē
geordent in stat des marschalcks vñ
hoffmeysters platz rume vñ ordnungē
zu schaffen vor dem folke vñ die fürste
vñ der herren rede ygliche nach ord-
nungē in syne stadt zu stellen.

Item gingen die fürsten zu der kirchen
in yren kostparliche gulden vñ syden-
stucken. doch nit in der ordnung als
sye us der kirchen gingen.

Zu erste ging Philips pfaltzgrauē by
Kin. vñ kurfürst vñ die recht ban. vñ
neben yem Maximilian Krtzherzog
zu Osterreich vñ Burgundien z.

Item dar nach der Krtzbischoff vñ triere
kurfürst. Darnach ging herzog Ernst
vñ sachsche kurfürst vñ drug das bldß
swert der keiserliche maiestat für als
eyn Krtzmarschalck.

Annak rendje, hogy a mi legke-
gyelmesebb urunk, a római csá-
szár a választófejedelmekkel,
az egyházi és világi fejedel-
mekkel együtt hogyan ment el a
felséges és főméltóságú feje-
delemnek, Miksának ő császári
felsége igen kedves fiának,
Ausztria és Burgundia főherce-
gének etc. királlyá választásá-
ra, és hogyan tartották azt meg.

Akkor feltűnően nagyszámú lovag,
nemes és a fejedelmi követ a
Szent Bertalan plébániatemplom
bejáratához ment, utánuk a
méltóságos grófoknak és bárók-
nak szintén igen nagy száma.
Utánuk heroldok és címerhordozók
címeres gúnyájukban.

Majd a főtisztelendő és méltó-
ságos egyházi és világi feje-
delmek.

Elsőként a wormszi püspök, a
speyeri püspök és a Német Lo-
vagrend nagymestere.

Azután az ifjabbik badeni fe-
jedelmek. Hans szász herceg,
Frigyes szász herceg, Ernst
herceg fia. Gáspár bajor her-
ceg. Ruprecht és Hans bajor
hercegek, valamint Károly gel-
lerni herceg. Albert branden-
burgi örgróf egy székben vi-
tette magát a templomba. /27/
Albert meissenai herceg és Al-
bert badeni örgróf a marsall
és az udvarmester szerepében
helyet és rendet csináltak a
nép előtt, hogy a fejedelmeket
és urakat a rend szerinti he-
lyükre állítsák. A fejedelmek
pazar ékszerekkel és selyen-
ruháikban mentek a templomba.
Ugyanebben a rendben jöttek
kifelé is. Elsőnek ment Fülöp
rajnai palotagróf és választó-
fejedelem, jobb kéz felől. Mel-
lette Miksa, Ausztria és Bur-
gundia etc. főhercege. Ezután
következett a trieri érsek, vá-
lasztófejedelem. Utána ment
Ernst szász herceg és választó-
fejedelem, és vitte a meztelen
kardot a császári felség előtt,
mint főmarsallja.

Dar nach ging vnser allergnedigster her der Römische Keyser vnd neben yem zu der rechten hant der Erzbischoff von Mentz kurfurst. Zu der lynckten hant der Erzbischoff von Colten kurfurst. Also gyng man in die kirchē biss in den chöre.

Item der keiserlichen maiestat gingen nach der bischoff von Bamberg Der bischoff von Aispurg der bischoff von Eystetten. Graue hug von werdenberg mit vielen andern grauc vñ hern. Item als man vñ der liberyen ging vnd die messe anfang. Do ging für der Erzkertzog Maximilianus vñ Ostereich hat syner Erzkertzogs huld vñ syner gnaden künde. Dar nach der Erzbischoff vñ Trier. Dar nach der pfaltz graue. Dar nach hertzog Ernst von sachsen. Dar nach der Erzbischoff vñ Mentz vñ der Erzbischoff vñ Colten neben yem vnd furten yem in syn stadt wie der nach volget.

Item stund vnser gnedigster her der keiser vñ der syten neben dem altar do man die epistel leset In dieser ordenunge.

Item syn keiserlich maiestat zu erst eyner stoffeln hoher dan dre andern kurfursten. Dar nach zu der rechten hant der hochwirdigste Beroldus Erzbischoff zu Mentz kurfurst. Dar nach der hochgebom furst Philips hertzog von Beysern pfaltzgraue etc. vnd kurfurst vnd hielt den apfel.

Dar nach der hoch geborn furst Maximilian Erzkertzog zu Osterreich etc.

Item zu der lynckten syten stundt der hochwirdigste furst der Erzbischoff vñ Colten. Dar nach der hochgebom furst hertzog Ernst von sachsen kurfurst.

Dar nach der hochgebom furst albrecht marckgraue vñ Bräundburg kurfurst.

Item vor dem marschalek stundt Philips her zu winzburg vñ hielt die zepter

Item gegen vnserm allergnedigstem hern dem keiser vber mittē ym chöre der Erzbischoff vñ Trier kurfurst in syner ordenunge. Item vñ der selben syten wortē gestellet die geistlichen fursten.

Der bischoff von Bamberg

Der bischoff von worms.

Der bischoff von Eystetten

Ezután jött a mi legkegyelmesebb urunk, a római császár. Mellette jobb kéz felől a mainzi érsek, választófejedelem; bal kéz felől a kölni érsek, választófejedelem. Így mentek a templomba a kórusig. /28/ A császári felség mögött ment a bambergi püspök; az augsburgi püspök; az eisstetteni püspök; Werdenberg Hugo sok más gróffal és úrral. Így tehát kimentek a sekrestyéből /29/ és a mise elkezdődött. Elöl ment Miksa ausztriai főherceg, főhercegi kalapja kegyelmes fején volt. Utána a trieri érsek, majd a palota-gróf, Ernst szász herceg, a mainzi és a kölni érsek egy más mellett, és úgy vezették őket a helyükre, ahogyan itt következik.

Kegyes urunkat, a császárt az oltárnak arra az oldalára vezették, ahol a szentleckét felolvassák. Ebben a rendben. O császári felségét egy lépcsőfokkal följebb /helyezték el/, majd utána a többi választófejedelemet. Jobb kéz felől tisztelendő Bertold mainzi érsek, választófejedelem. A méltóságos fejedelem, Fülöp bajor herceg palotagróf etc. és választófejedelem; és tartotta az almát. Utána következett a méltóságos fejedelem, Miksa Ausztria etc. főhercege. Ugyanígy bal-kéz felől álltak a főtisztelendő fejedelem, a kölni érsek. Utána a méltóságos fejedelem, Ernst szász herceg, választófejedelem. A méltóságos fejedelem, Albert brandenburgi örgróf, választófejedelem. A marsall előtt állt weinsbergi Fülöp úr, és tartotta a jogart. Legkegyelmesebb urunkkal, a császárral szemben a kórus közepén a trieri érsek, választófejedelem, a rend szerint. A maguk oldalára voltak állítva /30/ továbbá az egyházi fejedelemek: a bambergi püspök a wormsi püspök az eisstetteni püspök

Der bischoff von Spire.
 Der bischoff von Meyssen.
 Der dursch meyster.
 Der Apr von solda.
 Der dumdechen von Menz.
 Item gegen dem bischoff von Bains
 berg vber stunden. Der bischoff von
 Verdyn. Der bischoff von Camerich.
 Item der wibschoff des bistums zu
 Menz sang die hochmesse mit synen ca
 pellanen von dem heilige geist.
 Item der Erzbischoff von Triere drug
 der keyserlichen maesta das euangeli
 um buch das er das kost vn das pacem
 Item vff der syren do man das euange
 lium leser stunden disse fursten.
 Item hertzog Albrecht von sachsen.
 Item hertzog Caspar von Bayern Gra
 ue zu seldenz.
 hertzog henrich von Brünfhwig.
 hertzog Frederich von sachsen.
 Marckgraue Albrecht von baden.
 Marckgraue Cristoffel von Baden.
 hertzog hans von Bayern Graue zu
 Spandeym.
 hertzog hans von sachsen.
 Wilhelm Lantgraue vff hessen czu
 Cassel.
 Wilhelm Lantgraue von hessen gra
 ue vo katzenellenbogen vn vo zygbar
Der fursten Botschafft.
 Item hertzog Sigemonts botschafft
 von Osterreich.
 hertzog Albrechts von Bayern czu
 monchen botschafft.
 Marckgraue hans von Brandens
 burgs botschafft.
 Der Bischoff von Lini.
 hertzog Jorgen vo Bayern botschafft
 Item des hertzogen von Lothringen
 botschafft.
 Item der hertzog von gellern stunde
 binder dem hertzogen von Osterreich.
 Frederich marckgraue vo baden stunde
 binder dem Erzbischoff von Triere.
 Item do die keyserlich maestade czu
 opfer ging do ging vor yem der Erz
 bischoff von triere bis an den altar.

A speyeri püspök
 A meissen i püspök
 A Német Lovagrend nagymestere
 A fuldai apát
 A mainzi káptalan dékánja
 A bambergi püspökkel átellen
 ben álltak továbbá: a verduni
 püspök; a kammerichi püspök. A
 mainzi püspökség segédpüspöke
 énekelte a nagymisé t kaplá
 njaival együtt a Szentlélekről.
 A trieri érsek tartotta az
 evangéliumos könyvet a csá
 szári felségnek, hogy az meg
 csókolja és békecsókot vált
 son vele. Azon az oldalon, a
 hol az evangéliumot olvassák,
 álltak a következő fejedelmek:
 Albert szász herceg
 Gáspár bajor herceg, vel
 denzi gróf
 Henrik braunschweigi herceg
 Frigyes szász herceg
 Albert badeni örgróf
 Kristóf badeni örgróf
 Hans bajor herceg, pan
 heimi gróf
 Hans szász herceg
 Vilmos hessen-kasseli tar
 tománygróf
 Vilmos hesseni tartománygróf,
 katzenellenbogeni és ziegen
 haini gróf

A FEJEDELMEK KÖVETEI

Zsigmond ausztriai herceg kül
 döttsége
 A müncheni Bajorország hercegé
 nek, Albertnek küldöttsége /31/
 Hansen brandenburgi örgróf kül
 döttsége
 Linne püspöke
 Jorgen bajor herceg küldött
 sége
 A lotharingiai herceg küldött
 sége
 A gellerni herceg az osztrák
 herceg mögött állt.
 Frigyes badeni örgróf a trieri
 érsek mögött állt.
 Amikor a császári felség ada
 kozni ment, előtte ment a tri
 eri érsek az oltárig.

Item der Erzbischoff von Mentz vñ
der Erzbischoff von Colen sinten
vñsem alle gnedigste hern den Rom-
schen keyser zu dem altar. Vnd gync
vñ nach hertzog Philips pfaltzgraff
vñ kurfurst. Hertzog Ernst von sach-
sen kurfurst. Marckgrau Albrecht vñ
Brandenburg kurfurst. Dar nach der
hoch geboirn furst Maximilianus erzt
hertzog zu Osterreich Burgundien. 7c.

Item vñ her aller gnedigster her der
Rom sche keyser op. 7c zum ersten dar
nach der Erzbischoff von Tiere. Dar
nach der Erzbischoff von Mentz wie
obsteet.

Item als man das Sanctus an hube
zu syngen. do nam Schenck Cristoffel
von Lempurg dem Romischen keyser
die keyserliche krone abe.

Item her Philips von Schmick cyn
erbtuch, es vñ luchenmeyster des hei-
ligen Romischen richs hielt den apfel
der keyserlichen maiestat vñ des pfaltz-
grauen wegen.

Item her Sigemont von Bapensheim
Erbsmarschalck des heiligen Romische
richs hielt das swert nydder gesturzet
die spitz zu der erden vñ des hertzoge
von sachsen wegen.

Item Schenck Philips her von win-
spurg hielt den zepter als cyn Erblar-
meier von des marckgrauen wegen.

Item als der priester das heilige sacra-
ment genossen hatte. jarzt man dem key-
ser syn keyserliche krone widder vff syn
heubt. Vnd der hochgeboirn furst her-
zog Ernst nam das swert widder in
syn hant vñ hielt das zu berge wie er
für vergliche getan hatte. So hielt der
pfaltzgrau den gulden apfel als cyn
Erzdruchjes des Romischen richs.

Item nach der messe wart gesungen. vñ
in sancte spus. vñ gingen die sechs
kurfursten an den altar vñ swoeren zu
samen eynen eyde vff das euangelium
Dar nach gync vñ her allergnedigster
her der keyser myt den sechs kurfursten
in syner ordenunge in die kuber zu rathe
vñ waren vollendichen dar in by
eynander cyn stunde lang, oder me-

A mainzi érsek és a kölni ér-
sek vezették legkegyelmesebb
urunkat a római császárt az
oltárhoz. Mögötte mentek Fül-
öp herceg palotagróf és vá-
lasztófejedelem, Ernst szász
herceg, választófejedelem, Al-
bert brandenburgi örgróf, vá-
lasztófejedelem. Utána a méltó-
ságos fejedelem, Miksa Auszt-
ria, Burgundia etc. főhercege.
Legkegyelmesebb urunk a csá-
szár áldozott elsőnek. Utána
a trieri érsek, a mainzi ér-
sek, ahogy fentebb áll. Ami-
kor a Sanctust elkezdtek é-
nekelni, Limburgi Schneck
Kristóf a római császár fejé-
ről levette a császári koro-
nát.

Selmick Fülöp úr, a Szent
Római Birodalom örökös asz-
talnoka és szakácmestere
tartotta az almát a palota-
gróf révén. /32/

bobenheimi Zsigmond úr, a
Szent Római Birodalom örö-
kös marsallja tartotta a kar-
dot, hegyével a föld felé
fordítva; a szász herceg ré-
vén. weinsbergi Schenck Fülöp
tartotta a jogart, mint örö-
kös kamarás; az örgróf révén.
Amint a pap részesült a szent-
ségben, újra a császár fejére
tették császári koronáját.

És a méltóságos fejedelem,
Ernst herceg újra kezébe vet-
te a kardot és hegyével fel-
felé tartotta, ahogyan előbb
tette. Így tartotta a palota-
gróf is az arany országalmát,
mint a római birodalom fő-
asztalnoka. A mise után a Veni
Sanctét énekeltek. A hat vá-
lasztófejedelem az oltárhoz
ment és mindnyájan esküt tet-
tek az evangéliumra. Ezután
legkegyelmesebb urunk, a csá-
szár a hat választófejedelem-
mel együtt ugyanebben a rend-
ben a sekrestyébe vonult ta-
nácskozni. Ott maradtak egy-
mással egy óra hosszat, vagy
még többet.

Dar nach so rieß man den andern fürsten wie sye in der ordnung stunden vñ auch vieln graue wie her nach stete auch zwen notarien das sye solten zu ersten geczugnis geben so das die kurfürsten eintrechtlich vñ mercklicher vrsachen den allerdurchluchtigsten fürst Maximilian Erzhertzog zu Osterreich vñ Burgundien ꝛc zu eynem Romschen konig gekorn haben Zu dem andern mal das vnser allerredigster der kaiser das bewilliget hat Zu dritte das der egnant Maximilian Erzhertzog solliche an sych genömen hat.

Item wart geschicht vñ dem Rade der kurfürsten vñ der libery Der Erzbischoff von Colen kurfurst der psaltz graue kurfurst vñ hertzog Ernst von sachsen kurfurst zu dem gnanten hoch gebornen fürsten Maximilian Erzhertzog ꝛc yem zu sagen wie er gekorn sy zu eynem Romschen konig vñ grynge yem zu eynem sinnen der psaltz graue zu der andern hertzog Ernst vñ der Erzbischoff von Colen gung yem für. Sñ fürten also den gnanten Maximilian Erzhertzog gen zu vnserm gedigsten hern dem Romschen kaiser vñ zu den andern kurfürsten fürsten vñ hern in die libery.

Dar nach brachten die kurfürsten sammentliche yem vñ der libery vor den altar Do ging yem der Erzbischoff vñ Wentz vñ der rechten syten vñ der Erzbischoff von Colen vñ der linckē syten Der kaiser vñ der Erzbischoff von Trier vñ die andern kurfürsten gungen yem nach

Do las der wischbischoff vor dem altar vber yem vñ eyn buch etliche collecten vñ besprehet yem myt wiserwasser vñ also hoch man yem vñ syner rock der wart dem glockener alv von alter her komen ist vñ wart myt koniglichem kleide beclaydet vñ eyn groh gethone von aller fürsten trönetern die alle sampt vñ dem leitener vor dem chore stunden vñ eyns males myt allen trompren vñ claretten anfangen zu tröneten Do satz man yem vñ den altar vñ da hub man an zu syngē vñ vñ der oracht zu spielen den lobsang Te Deum laudamus Do stunden die geystlichen kurfürsten also neben yem

Ezután úgy hívtak be más fejedelmeket, ahogyan a szertartásrend szerint álltak, valamint sok grófort, ahogyan itt majd következik és két jegyzőt, akiknek tanuskodniuk kellett először is arról, hogy a választófejedelmek egyetértettek a nyilvánvaló okokban, hogy a legfelségesebb fejedelmet, Miksai, Ausztria, Burgundia etc. főhercegét római királlyá koronázzák. Másodszer arról, hogy legkegyelmesebb urunk, a császár az engedélyt magadta. Harmadszor, hogy fentnevezett Miksa főherceg a maga részéről ezt elfogadta.

Ezután a választófejedelmek sekrestye-beli tanácsából kiküldetett a kölni érsek, választófejedelem, a palotagróf-választófejedelem és Ernst szász herceg, választófejedelem a fentnevezett méltóságos fejedelemhez, Miksa főherceghez etc., hogy mondják neki: római királlyá választották. Egyik oldalán a palotagróf ment, a másikon Ernst herceg és a kölni érsek ment előtte. Így vezették tehát a fentnevezett Miksa főherceget kegyes urunkhoz a római császárhoz, és a többi választófejedelemhez, fejedelemhez és úrhoz a sekrestyébe. Ezután a választófejedelmek együttesen az oltár elé vitték. Jobbján ment a mainzi érsek, balján a kölni érsek. A császár, a trieri érsek és a többi választófejedelem mögöttük ment. A segédpüspök ott az oltár előtt néhány kollektát olvasott föl egy könyvből, és meghintette őt szenteltvízzel. Levették felsőruháját és a harangozónak adták át, aki az oltárhoz jött. Királyi ruhába öltöztették. Az összes fejedelem, akik mindnyájan együtt álltak a kórus előtti felolvasóhelyen, nagyhangon éltette. Egyszerre megfújták az összes trombitát és clarettet. /33/ Az oltárra ültették, majd énekelni és orgonán játszani kezdték a Te Deumot. Mellette álltak tehát az egyházi választófejedelmek:

2. abra: I. Miksa római királyként 1486
(Stuttgart, Drucker der Wahl)
(Eredeti képméret: 200:137 mm)

Der Erzbischoff von Mentz vffsynet
synen vñ der Erzbischoff vñ Colen uff
der andern syten. Der Erzbischoff vñ
Trier gegen yem vber. Dnsch allergne
digster her der Keyser stunde mit sampe
den warulichen kurfursten neben dem
altar in eym stule.

Item do derte des Erzbischoffs von
mentz kantzler docto: pfeffer eyn redde
vñ besale das man solte durch beyle
vnser gnedigsten hern des keyser vñ
der kurfursten den konig für eynen konig
haben vñ nennen.

So diß alles vollenbracht was. Do
gynge man in disse o: demige wie man
in der kirchen gestanden was Nemlich
vnser gnedigster her der keyser in syner
kaiserlichen korparchen kronen capp
vñ cleydung. Vñ die kurfursten in
synen gefurten kurfurtiliche c: arung
so sych zu der eruelunge eyns Romsche
koniges geboret. vñ der kirchen mit vn
serm aller gnedigsten hern dem keyser
vñ vnserm gnedigsten hern dem r: m
schen konig.

Item neben vnserm gnedigsten hern
dem keyser ist gangen der aller durch
luchtigste furst Maximilian Romsch
er konig vñ der hyncken syten vñ der
erzbischoff von Colen vñ neben
der keyser vñ der rechten syten der Erz
bischoff von mentz. Vñ nehest vor
der keyser gynge die dry weltlichen kur
fursten. Der psaltz graue zu der rechten
hant vñ drug den apfel. Vñ nehest
dan gynge hertzog Ernst von sachsen
kurfurst in der mitte vñ drug das bloß
sweert. Vñ neben dem drug man march
graß Albrecht vñ Brandenburg kur
furst vñ synem stule vñ dan septer vor
der keyserlichen maiestat. Vñ vor den
drien gynge der Erzbischoff vñ trier. vñ
vor den gynge hertzog Albrecht vñ sachs
sen. vñ hertzog henrich vñ brunswig.
Vor den hertzog hans von beyern. vñ
Friedrich hertzog ernst son vñ sachsen
Vor den hertzog caspar vñ Bayern gra
ue zu seltsch. hertzog hansen hert: o J
erste son. Vor dan alle ander furste gra
uen vñ hern in der ordinatz diß in des
keyser hoff. Also was die eruelung ge
schien vñ sonerstag nach Inuocant.
Anno. MCCCXVI. Deo gratias.

a mainzi érsek az egyik olda
lon, a kölni érsek a másik ol
dalon. A trieri érsek vele
szemben. Legkegyelmesebb urunk,
a császár a világi választó
fejedelmekkel együtt az ol
tár mellett egy-egy székben
ült.

Ezekután a mainzi érsek kan
cellárja, doktor Pfeffer be
szédel mondott, és kihirdette,
hogy kegyes urunk, a császár
és a választófejedelmek pa
rancsára a királyt királynak
kell elismerni és nevezni.
Igy végeztetett el minden.

Abban a rendben mentek, ami
lyenben a templomban álltak.
Nevezetesen: kegyes urunk, a
császár pompás császári ko
ronájával, palástjában és ru
háztáival. Valamint a választó
fejedelmek pazar választó
fejedelmi díszükben mentek
ki a templomból legkegyelme
sebb urunkkal, a császárral
és kegyes urunkkal, a római
királlyal, úgy ahogy egy ró
mai király választásához fel
öltöztek.

Kegyes urunk, a császár mel
lett ment a legfelségesebb
fejedelem, Miksa római király
baloldalt, valamint a kölni
érsek. A császár mellett
jobbaldalt a mainzi érsek.
Közvetlenül a császár előtt
a három világi választó
fejedelem. A palotagróf jobb
kéz felől, és vitte az al
mát. Mellette Ernst szász
herceg, választófejedelem kö
zépen, és vitte a meztelen
kardot. Mellette vitték szé
ken Albert brandenburgi ör
gróf választófejedelmet és
a jogart a császári felség
előtt. Hármuk előtt ment a
trieri érsek. Előtte ment
Albert szász herceg; Henrik
braunschweigi herceg; Hans
bajor herceg; Frigyes,
szászországi Ernst herceg fia; e
lőtte Gáspár bajor herceg,
Veldenzi gróf; Hansen her
ceg, Ernst herceg fia. Mind
nyájuk előtt a többi fejedelmek,
grófok és urak a szer
tartásrendnek megfelelően a
császár palotájáig. Ime, ho
gyan történt a választás in
vocavit utáni csüörtökön.
/34/ Anno LXXXVI Deo gratias.

Off sonntag Reminiscere gync vnser
 aller gnedigster her der keyser mit den
 kurfürsten vnd andern fürsten in dye
 pfartzrechen zu sant Bartholomeus
 vnd lies da eyn heilich schone begengs
 nyß ihun siner swester vnd beyder für
 sten von sachsen hertzog Ernst des
 kurfürste vñ hertzog Albrechts liebe
 muter die in der yit verschide was der
 got genader. Snd standt vnser aller
 gnedigster her keyser mit den fürsten in
 der kirchen in solicher ordenung.

Off der rechten sijden des choirs stundt
 vnser allergnedigster her der Römisch
 keiser. Dar nach vnser gnedigster her
 der Römische konig Maximilianus.
 Dar nach der Erzbischoff vñ Mentz.
 Der Erzbischoff von Colten. Der
 Pfaltzgraue. Hertzog Ernst von sachs
 sen. Der graue von Sorn vñ duma
 dechant vñ Straßburg. Hertzog Al
 brecht von sachsen. Hertzog Caspar vñ
 Bepem. Marchgraue Cristoffel von
 Baden. Hertzog Ruprecht vñ Beien
 Probst zu vnser liebe frauwe zu mentz
 vñ Senger des hohen stifts zu mentz.
 Wilhelm lantgraue zu hessen. Der
 bischoff von worms. Der bischoff von
 Spire. Der Erzbischoff von Trier
 stundt in syne stule mit in dem choirs
 gegen dem keyser in syner ordenunge.
 Vnd wie die fürsten in der ordenunge
 stunden also gungen sye auch zu opfer
 nach eynander.

Do solich begengniß gerhan was da
 gync vnser allergnedigster her der keiser
 wider der heyme in syner hoff vnd gync
 neben yem vnser aller gnedigster herr
 der Römische konig. Der Erzbischoff
 von Mentz. vnd der Erzbischoff von
 Colten.

Te neben hertzog Ernst von sachsen
 d kurfürste gync der pfaltzgraue. vñ
 graue vñ dorn dumdechant zu straiß
 burg vñ fürsten yem zwischen yem beide
 Te neben hertzog Albrecht vñ sachsen
 gync hertzog Caspar vñ Beien graff
 zu feldentz. vñ marchgraue Cristoffel
 von Baden vnd fürsten yem zwischen
 yem beyden. Dar nach ander fürsten
 grauen vnd hem. vñ gungen also in

Reminiscere vasárnapján /35/
 legkegyelmesebb urunk, a császár
 a választófejedelmekkel
 és a többi fejedelmekkel együtt
 a Szent Bertalan plébániatemp
 lomba ment, és ott egy gyönyörű
 szép gyászszertartást tartatott
 az ő nővéérért. Mindkét szász
 országi fejedelemnek, Ernst
 herceg, választófejedelemnek és
 Albert hercegnek édesanyja volt
 az, aki ekkor elhalálozott. Az
 Úr legyen irgalmas hozzá etc.
 Legkegyelmesebb urunk, a császár
 a fejedelmekkel együtt a követ
 kező rendben állt a templomban.
 A kórus /36/ jobb oldalán állt
 legkegyelmesebb urunk, a római
 császár, valamint kegyes urunk
 Miksa római király. A mainzi
 érsek. A kölni érsek. A palota
 gróf. Ernst szász herceg. A
 zolleni gróf. Egy káptalani dé
 kán Straßburgból. Albert szász
 herceg. Gáspár bajor herceg.
 Kristóf badeni örgróf. Rup
 recht bajor herceg. A mainzi
 Miasszonyunk templom prépostja
 és a mainzi székeskáptalan
 énekesé, Vilmos hesseni tarto
 mánygróf. A wormsi püspök. A
 speyeri püspök. A trieri érsek
 a kórus közepén állt stólájá
 ban, a császárral szemben a
 szertartásrend szerint. Es aho
 gyan álltak a szertartásrend
 szerint a fejedelmek, úgy já
 rultak egymás után a szentál
 dozáshoz is.

Igy zajlott le ott a gyász
 szertartás, utána legkegyelme
 sebb urunk a császár újra visz
 zatért palotájába. Mellette
 ment legkegyelmesebb urunk a
 római király, a mainzi érsek
 és a kölni érsek.

Ernst szász herceg, választó
 fejedelem mellett ment a pa
 lolagróf, egy zollerni gróf és a
 strauburgi káptalan dékánja.
 Ott magát (ti. a szász herceget)
 a kettő között vezették. Ugyan
 úgy Albert szász herceg mellett
 ment Gáspár bajor herceg, veldenzi
 gróf és Kristóf badeni örgróf.
 Ott magát a kettő között vezet
 ték. Utánuk a többi fejedelem,
 gróf és úr,

der ordnung bis in des keyser Hoff
do schreyden sye sich

Vff Samsttag nach dem sonntag Leta
re lyche sich der hochgeborn furst Al
brecht marcgraue von Brandenburg
vff syner ketzger vff synem stule nach
syner gewonheit dragen in das predi
ger closter. Vnd desselben dages vmb
die vierde vnder nach myrtage starp er
seliglichen in dem selben closter dem
got genade.

Vff den sonntag Judica. ließ man yem
eyn herlich loblich gegenuß thun zu
den predigern vñ stunde syn lychnam
vff der baren vnd dar vber lag gedeckt
eyn gross kostlich swartz seyden fluelen
stuel. vnd dar vff eyn wiss syden curtz
gemacht. vñ dar necken brant. xxxv.
bergen vngewertlich.

Also quam vnser aller gnedigster her
der Romische keyser. vnd der Romische
konig Maximilian mit sampt den an
dern kurfürsten. fürst. grauen vñ her
in die kyrchen vnd begyngen yen last
herlich. vnd stunden in yrer ordnung
also her nach volget.

Vff der rechten syten des chores stunde
zum eisten die keiserliche maiestat vnd
da yem der Romische konig maximilian.
Dar nach der Erzbischoff von
mentz kurfürst. Der Erzbischoff von
Collen kurfürst. Dar nach der pfaltz
graue kurfürst. Vnd dar nach hertzog
Ernst von sachsen kurfürst. Dar nach
Der bischoff von Bamberg. Nach dem
hertzog Albrecht vñ sachsen Dar nach
der bischoff vñ Eystetten. Der bischoff
vñ Straßburg. Der bischoff vñ Spire
Der bischoff vñ meissen. hertzog Ru
precht vñ beyern dumber vñ Senger
des hohen Stiffes czu mentz. Dar nach
marcgraue Frederich von baden pro
thonotarius etc. Der bischoff vñ worms
Der durchmeyster.

Der Erzbischoff vñ Triere kurfürst
stunde in synem stule mytten in dem
choire gegen dem keyser in syner ord
nung.

Vff der lyncken syten des chores stunde
Der Erzbischoff von Gran admini

és a szertartásrend szerint
mentek a császár palotájáig,
ott szétváltak.

Letare vasárnapja utáni szom
baton /37/ a méltóságos feje
delem Albert brandenburgi ör
gróf szokása szerint szállá
sáról székében a domonkosok
kolostorába vitette magát.
Ugyanezen a napon délután
négy óra körül békében el
hunyt ugyanebben a kolostor
ban. Az Ur legyen hozzá ir
galmas.

Judica vasárnapján /38/ fényes
gyászszertartást rendeztek
neki a domonkosoknál. Holttes
te ravatalon fekiúdt, nagy pom
pás fekete selyemmel volt le
takarva, arra pedig fehér se
lyemből egy kereszt ráhímezve.
Melléte szüntelenül 36 gyer
tya égett. Jött tehát
legkegyelmesebb urunk, a római
császár és Miksa római király
tehát a többi választófeje
delemmel, fejedelemmel, grófok
kal és urakkal együtt a temp
lomba pompával gyászünnepe
tartani, és ebben a rendben
álltak, ahogy itt következik.
A kórus jobb oldalán /39/ állt
először is a császári felség,
és mellette Miksa római király.
A mainzi érsek, választófeje
delem, a kölni érsek, választó
fejedelem. A palotagróf, vá
lasztófejedelem. Majd Ernst
szász herceg, választófeje
delem. A bambergi püspök. Albert
szász herceg. Az eissteteni
püspök. A sträßburgi püspök.
A speyeri püspök. A meissen
i püspök. Ruprecht bajor herceg,
a mainzi székeskáptalan kano
nokja és énekese. Frigyes ba
deni örgróf, protonotarius etc.
A wormsí püspök. A Német Lo
vagrend nagymestere. A trieri
érsek, választófejedelem szé
kében ült a kórus közepén a
császárral szemben, az őt meg
illető helyen. A kórus bal
oldalán álltak: az esztergomi
érsek, Salzburg adminisztrá
tora etc. /40/

Krator zu Saltzburg. Marchgrauē
Cristoffel von baden. Hertzog Frede-
rich von sachsen hertzog Ernst sone
Hertzog Caspar von beyern grane zu
feldenz Marchgrauē abbrecht vñ badē
Hertzog Hans von sachsen hertzog
Ernst sone. Wilhelm lauegrauē zu
hessen zu Cassel.

Dar nach Hertzog Syegemonts bou-
schafft von Osterreich nur andern gesch-
chten bousschafft der fursten.

Vnd also in dieser ordnung wie sye
stonden gingen sye zu altar zu opfer
zwey male.

Do die messe vñ was wart der march-
grauē seliger also mit der baren oder
leychen bedeckt mit dem swartzen schar-
stuck durch ertlich grauen vñ drey ge-
tragē us der kirche bis in daz schiff dar
in man yen kern in syn hant fure solt.

Vnd gynge der baren oder leych fur
die drey orden Barfussere Frauen brü-
der vñ hat vor der baren gynge die
prediger hern vñ hatte peglicher eyn
grois weichen kertz in syner hant vñ
do by worden getragen durch das ge-
nante marchgrauē dreyer weichen
fuchelen oder thortzen wol vñ die .xv.
oder mee vngewerlich.

Item nach der baren vñ procession vol-
get vnser aller gnedigster herr Keyser
vñ vnser gnedigster her der Römisch
Konig vñ alle ander kurfursten furste
Bischoff Grauen vñ hern wie sye zu
der begengnis waren gewest bis an
das schiff vñ vom schiff widder in der
selben ordnung bis in des keisers hoff
vñ herberge alle zu fuß. Do schyden
sye sych. Got der almechtige sy yem ge-
nedig vñ barmhertzig.

Kristóf badeni örgróf; Frigyes
szász herceg, Ernst herceg
fia; Gáspár bajor herceg, vel-
denzi gróf; Albert badeni
örgróf; Hans szász herceg,
Ernst herceg fia; Vilmos hessen-
kasseli tartománygróf.

Továbbá Zsigmond ausztriai
herceg követsége a többi fe-
jedelmek által küldött követ-
séggel együtt. Ebben a rend-
ben tehát, ahogy álltak, mentek
az oltárhoz másodszor is ada-
kozni.

A megboldogult örgrófért mon-
dott miséről néhány gróf és
nemes vitte ki a ravatalt a
fekete selyemmel letakart
holttesttel együtt a temp-
lomból a hajóig, amelynek
haza kellett vinnie őt.

A ravatal és a holttest előtt
a következő három rend ment:
a női és férfi sarutlanok, köz-
vetlenül a ravatal előtt pe-
dig a domonkosok. Mindegyikük
egy nagy viaszgyertyát tartott
a kezében. A fentnevezett ör-
gróf szolgálai 40 viaszfáklyát
vittek mellette, vagy még
többet. A ravatal és a halotti
menet után következett legke-
gyelmesebb urunk, a császár, ke-
gyes urunk, a római király és az
összes többi választófejede-
lem, fejedelem, püspök, gróf
és úr, ahogy a gyászszertar-
táson voltak egészen a hajó-
ig, és a hajótól újra a szer-
tartásrend szerint a császár
palotájáig és szállásáig,
mindnyájan gyalog. Ott szét-
váltak. A mindenható Isten
irgalmazzon neki, és legyen
könyörületes hozzá.

JEGYZETEK A FORDÍTÁSHOZ

1. január 20.
2. A Hunyadi Mátyás és III. Frigyes közötti 1463-as soproni béke értelmében Frigyes viselhette a magyar királyi címet is.
3. az eredeti szövegben a "Compter" szó is szerepel – esetleg a francia "comte" – gróf, vagy comte – grófi rangot adó földbirtok megfelelője
4. február 14-én
5. az eredeti szöveg itt a "belehnen" igét használja, ami hűbéradományt, vagy valamilyen tisztséggel való felruházást jelent. Wiesflecker művében olvasható, hogy ezen a napon a császár regáliákat adományozott Mainznak és Kurpfalznak, miáltal a választásban való részesedésük lehetővé vált. W. forrása ebben a tárgyban: Jonssen Johannes Frankfurts Reichkorrespondenz II. 434. ff. Freiburg im Breisgau 1872. Tekintettek azonban arra, hogy a szöveg a választási szertartásra korlátozódik, másik értelmezési lehetőségként a császár által a megnevezettek számára – ideiglenes jelleggel – adatott kíséret kínálkozik.
6. itt még a "Ringraf" titulus is szerepel
7. az eredeti szövegben "Junggraf zu Manderscheid" szerepel
8. ld. a 7. sz. jegyzetet
9. a "Wildgraf" cím Nahegau-i régi úri nemzetséget illette meg a XV. sz.-ban kihalt férfiágon. Címét a rajnai gróf örökölte. Az itt szereplő Jakob alkalmasint a Nahegau-i nemzetség utolsó férfitagja volt.
10. ld. a 6. sz. jegyzetet
11. ld. a 7. sz. jegyzetet
12. ld. a 7. sz. jegyzetet
13. a szövegben "Jungherr" szerepel
14. "burggraf": király vagy püspöki városokban kb. az ispánnak megfelelő tisztség ("várnagy"), később általános hivatalai cím lett belőle
15. ld. a 6. sz. jegyzetet
16. neve mellett itt még a "ruwegraf" cím is szerepel
17. ld. a 5. jegyzetet
- 17a valószínűleg sajtóhiba "Graue Hans von werdenburg" – azaz Hans werdenburgi gróf – helyett
18. mivel egy sorban van vele, nem világos, hogy új ember, vagy Melo-i Hugora vonatkozik
19. nem éppen hízélgő titulus!
20. az eddigi fordítási logika szerint "portugáliai"-t kellett volna írnom, ezt a megoldást azonban itt jobbnak érzem
21. a szövegben "loet her" szerepel
22. a két utóbbi személy neve a braunschweigi herceg csoportjában található, de az ajándékozás említése után. Mivel minden önállóan érkező személy kíséretével együtt jól elkülönítve, sorkihagyással található a szövegben, minden valószínűség szerint Henrik b-i herceg kíséretében voltak, igaz, vele azonos hercegi rangban. (Hacsak nem tételezzük fel, hogy a nyomda ördöge játszott közre: elhagyták a sorközt, hogy a következő oldalt más témával kezdhessék.) Amennyiben tehát Henrik herceg kíséretében voltak, a Ruprecht neve utáni "myt yem" azt jelenti, hogy az ajándékozás rájuk is vonatkozott; alighanem azért került nevük az ajándékozás említése után.
23. a "geschickte rethe"-t "többi küldöttség"-nek fordítottam
24. a szövegben a folytatás "...der dutschbelles" – titulusa hasonlít a Német Lovagrend nagymesteréhez
25. a szövegben csak ennyi van
26. a "haubtman" – Hauptmann szót jobb híján polgármesternek fordítottam.
27. ekkor már súlyos beteg volt
28. a kórus abban az időben nem a mai értelemben vett része a templomnak, hanem a főoltár körüli rész
29. "uß der liberyen" – a szöveg legproblematisabb kifejezése. Az akkori templomok könyveit egy külön helyiségben tartották, ahogy ma is – ez kb. megfelel a mai sekrestyének. Nyilvánvalóan a szűk-körű választáshoz méretei megfelelték. Wiesflecker nem fordítja mai kifejezésre, helyette a jegyzetben Felix Priebatsch művét felhasználva (Die polit. Korrespondenz des Markgrafen Albrecht Achilles III. Leipzig (1894–98), Ludwig von Eyb-re hivatkozva "Sakristei"-t emlit, Wiesfl. i.m. 191. 475. p.

30. a korabeli olvasó számára talán magától értetődő volt, hogy ez melyik oldal (t. i. a leckeoldal v. az evangéliumi oldal-e)
31. "Beyern czu monchen" – a müncheni Bajorország. Albert ellenezte Miksa megválasztását, ezért nem jelent meg személyesen. Igényei voltak továbbá Ausztriára is.
32. a három világi választó helyettesítését a szöveg a "wegen" szóval és genitívussal fejezi ki. Így is lehetne fordítani: helyett, képében stb.
33. a szövegben "claretten" áll, ami a klarinéthez hasonlóan hangzik, de valószínűtlen, hogy erről volna szó.
34. un. introitus szerinti datálás. Invocavit vasárnapja 1486-ban február 12-én volt, Miksát tehát február 16-án csütörtöki napon választották királlyá.
35. introitus szerinti datálás; reminiscere vasárnapja = nagyböjt 2. vasárnapja. 1486-ban ez február 19-ére esett
36. ld. a 28. jegyzetet
37. introitus szerinti datálás; letare = nagyböjt 4. vasárnapja, az utánavaló szombat 1486. március 11.
38. introitus szerinti datálás; nagyböjt 5. vasárnapja, 1486. március 12.
39. a kórusról ld. a 28. jegyzetet
40. Beckensloer Jánost Mátyás király emelte az esztergomi érseki székre Vitéz János halála után. III. Frigyes ígéretére – miszerint salzburgi érsekké fogja megtenni, – sok kincsekkel hűtlenül elhagyta Magyarországot. Úgy látszik, kár volt törtétnie, mert csak az adminisztrátorságig vitte. V.ö. Marczali: Nagy Képes Világtörténet IV. kötet 340. oldal

**HABSBURG-KÖNIGSWAHL IM SPIEGEL EINES WIEGENDRUCKES.
/BEITRAG ZUR PRESSE- UND POLITIKGESCHICHTE/**

M. ZICHY

Diese Studie befaßt sich mit den Anfängen der Massenkommunikation im heutigen Wortsinn. Die Erfindung des Druckes gab u.a. auch der politischen Macht ein Mittel in die Hand. Der hier veröffentlichte Text aus Mainz erscheint zum drittenmal gedruckt und zum erstenmal in Ungarisch. /Die ersten beiden Drucke sind das Original bzw. eine Faksimileausgabe aus dem 20. Jahrhundert/ Thema des Schriftstückes ist die Wahl Maximilians I. /des späteren Kaisers/ zum König am 16. Februar 1486 in Frankfurt. Alle wichtigeren Personen, die an der Wahl teilnahmen, sind aufgezählt /mit Rangangabe/, die Zeremonie beschrieben. Als Fortsetzung werden die Trauerfeierlichkeiten für die ein paar Tage nach der Königswahl ebendort verstorbene ältere Schwester Maximilians sowie für den ebenfalls in Frankfurt verstorbenen Markgrafen von Brandenburg Albert, die Einschiffung Alberts zwecks letzter Heimfahrt beschrieben.

Vorliegende Übersetzung ist von zwei Standpunkten aus beachtenswert. Einerseits ist sie ein Dokument für die Presse- und Typographieggeschichte, schließlich wurde mit ähnlichen Schriften ein breites Publikumsinteresse befriedigt. Andererseits kann anhand der Beschreibung eine Königswahl im Spätmittelalter rekonstruiert werden, die die größte politische Bravour des Vaters, Friedrich III. war.

Die beigefügten beiden Stiche stammen von anderswo, ihr Thema ist aber genau diese Königswahl. Der Begleittext und die Übersetzung des Dokumentes sind mit Notizen versehen.